

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

Ірина Домрачева

DOI 10.31558/1815-3070.2018.36.4

УДК 811.161.2'367.625

СТВОРЕННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ ДІЄСЛІВНИХ ЛЕКСЕМ ІЗ ПОВТОРЮВАЛЬНОЮ СЕМАНТИКОЮ

У статті розглянуто особливості створення та розуміння повторювальної семантики, репрезентованої дієсловами; обґрунтовано специфіку реалізації вербативних моделей щодо продуктивного та непродуктивного вираження повторювальної дії; схарактеризовано потенціал префіксів з огляду наявності в них сукупного значення у прозових творах українських письменників.

Ключові слова: створення, породження мовлення, сприйняття мовлення, повторювальна семантика, сукупнотворчі префікси.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

З-поміж найскладніших завдань комунікативної лінгвістики виокремлюємо проблему цілісного, зрозумілого створення мовленнєвого акту та адекватного й повнозначного сприйняття і розуміння інформації, що покликані окреслити комунікативний простір, який зможе забезпечити виконання запрограмованої мовцем інтенції. Здійснення комунікативного наміру дасть змогу уникнути конфліктних ситуацій під час мовлення, створюючи відповідне підґрунтя для потенційного успішного завершення спільних дій.

У сучасній лінгвістиці все більше з'являється праця, у яких порушується питання пошуку найоптимальніших рішень щодо успішної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор.

Особливості реалізації успішного мовлення, усіх поставлених під час комунікації інтенцій завжди були об'єктом пильної уваги науковців. Серед українських лінгвістів цим питанням займалися Н.Д.Бабич (Babych), Ф.С.Бацевич (Bacevich), В.М.Манакін (Manakin), Т.В.Радзієвська (Radziyevs'ka), О.О.Селіванова (Selivanova), О.В.Яшенкова (Yashenkova) та ін. Зарубіжні мовознавці також зосереджували свою увагу на дослідженні природи породження та розуміння як важливих складників недевіативного мовлення. Серед таких науковців виокремлюємо М.І.Жинкіна (Zhyntkin), С.Д.Кацнельсона (Katsnel'son), О.О.Леонт'єва (Leont'yev), О.Р.Лурію (Luria), М.Р.Львова (L'vov) та ін. На сучасному етапі питанням мовленнєвого створення, сприйняття інформації приділяли увагу А. Хом'як (Khomyak); І. Стернін (Sternin); О. Селіванова (Selivanova); Л. Киричук (Kirichuk); О. Оленюк (Olenyuk) та ін.

Актуальність дослідження полягає у тому, що українське мовознавство характеризується недостатнім рівнем вивчення впливу на комунікативний процес дієслівної, зокрема повторюваної, семантики сукупномаркованих лексем. Проблема створення і сприйняття висловлювання, яке було б позбавлене помилкових потрактвань, а відтак сприяло б довершеній комунікації, залишається актуальною і сьогодні. Наразі постає питання: як за допомогою мовних засобів (вербальних та невербальних) удосконалити взаєморозуміння між актантами мовленнєвого процесу та які з-поміж вже відомих засобів мови є найбільш затребуваними під час комунікації.

Мета статті – дослідити особливості створення та сприйняття мовлення за допомогою сукупнотворчих префіксів, маркованих повторювальною семантикою; схарактеризувати вербативні моделі зазначеної семантики за продуктивністю вживання їх у мовленні.

Для повнозначного та адекватного сприйняття інформації комунікантам необхідно вміти створювати відповідні тексти, оскільки це уможливує засвоєння певних знань, вироблення різних моделей зворотного комунікативного процесу. Такі складники, як створення, сприйняття, а відтак і тлумачення інформації, є край важливими для недевіативної мовленнєвої дії, що у свою чергу призводить до виконання загальної (постмовленнєвої) інтенції адресанта щодо адресата і навпаки.

Для того, щоб адекватно структурувати мовленнєвий процес, необхідно чітко визначитися з ключовими поняттями, як-от: породження (створення) мовлення та сприйняття, а відтак розуміння інформації, отриманої під час комунікації. Потрібним, вважаємо, повинно бути і вміння учасників спілкування вибирати певні одиниці «із сукупності наявних» (Bacevich 92). При цьому адресант «повинен брати до уваги велику кількість чинників, пов'язаних із соціальними, психічними, психологічними, фізичними та іншими аспектами вияву особистостей адресатів (аудиторії), конситуацією спілкування, зокрема контекстом культури, можливими ефектами впливу свого мовлення тощо» (Bacevich 93). Як мовець (той, хто пише), так і слухач (читач) мають розуміти важливість породження (створення) первинної інформації, позаяк саме вона «задасть тон» комунікативному процесу, скерує у певне русло розуміння та взаємодії двох і більше його учасників. За словами Ф.С.Бацевича, «породження мовлення – це залежний від структури мови поетапний лінгвокогнітивний процес переходу від особистісних смислів адресанта до узуалізованих мовних значень, зрозумілих адресату»

(Vasevich 94). Адресат повинен розуміти і адекватно інтерпретувати інформацію, марковану зокрема повторювальною семантикою, для того, щоб у майбутньому, виконуючи роль адресанта, продовжити успішну комунікацію, зберігши першорядну інтенцію. Адресант вільніший у своєму виборі засобів створення висловлювання, тому що має можливість вибирати першим один варіант із сукупності можливих, у той час, як адресат обмежений у виборі, оскільки повинен насамперед відреагувати на репліку мовця.

Саме таке розуміння сприйняття мовлення уможливує його реалізацію, оскільки, за О.В.Яшенковою: «Сприйняття мовлення – психічний процес упізнання інформації, що передається, зв'язання її з наявними у свідомості знаками, подальше опрацювання і розуміння» (Yashenkova 75). Справді, успішність мовленнєвої діяльності, конкретного комунікативного акту, залежить від того, чи буде адресат підготовлений до сприйняття та розуміння повідомлення, чи зрозуміє він вербальне оформлення комунікативного наміру адресанта. Все це стосується будь-яких лексем, їхнього добору, тлумачення, зокрема і лексем із повторювальною інтерпретацією.

Сприйняття мовлення є багатоаспектним, складним явищем, що має свою специфіку, механізми розгортання та етапи, з-поміж яких О.В.Яшенкова (Yashenkova 77) виділяє такі: 1) перехід з акустичного або графічного коду до коду внутрішнього мовлення; 2) розшифрування синтаксичних структур, граматичних форм; 3) розуміння загального плану висловлювання; 4) розуміння задумів і мотивів висловлювання; 5) оцінювання отриманої інформації (змісту висловлювання, його ідеї, позиції мовця тощо); 6) розуміння вибору форми та мовних засобів.

Складним і багатоаспектним називає сприйняття і Ф.С.Бацевич. Він, зокрема, зазначає, що «Сприйняття – не дзеркальне відображення мовлення, а процес, який має свою специфіку та механізми розгортання» (Vasevich 103). Останніми роками, додає мовознавець, особливо популярною стала когнітивістська точка зору щодо поняття «розуміння». Вважаємо, що саме така класифікація (модульна) буде прийнятною і для аналізу повторювальної семантики. Згідно з нею розуміння – «це інтерпретація, яка відбувається у межах декількох модулів (лат. *modulus* – міра)», наведемо окремі з них, найактуальніші для нашого дослідження:

1. Використання мовного знання. Адресат, сприймаючи повідомлення, спирається на своє знання мовного коду, його організації тощо.

2. Побудова і верифікація (перевірка істинності) гіпотетичних інтерпретацій.

3. «Засвоєння» сказаного. На основі почутого вибудовується модельний світ адресата. Він може збігатися або не збігатися зі «світом» (інтенціями) адресанта.

4. Реконструкція намірів адресанта. Здійснюється за двома напрямками:

- встановлення того, що мається на увазі;

- розпізнання стратегічного задуму адресанта (автора твору).

5. Встановлення міри розходження між внутрішнім і модельним світами (Vasevich 104–105).

У наш час потребує додаткового інтерпретування мовлення, яке містить повторювану семантику, оскільки за таких умов адресантові важливо здійснити низку комунікативних маніпуляцій задля точнішого викладу свого мовного задуму (мікроінтенції), що ймовірно полегшить або ускладнить розуміння інформації адресатом. Реконструкція намірів адресанта (за Ф.Бацевичем) є дуже важливим компонентом сприйняття мовлення. Розуміючи значення повторювального дієслова, а водночас і всього висловлювання, адресат легко зможе відтворити інтенцію мовця і паралельно співіснувати в реальному та мовленнєвому просторі. Повторюваність таких лексем може міститися як у самому значенні слова, так і в похідних варіаціях (об'єкти, місце, час та ін.). До таких одиниць ми залуцаємо вербатииви із сукупним (повторюваним у певному сенсі) значенням. Повторюваність може бути зреалізована як щодо суб'єктів дії, так і щодо об'єктів безпосереднього процесу розгортання дії (багатооб'єктні та багатосуб'єктні дієслова). Значна частина вказаних дієслів утворена за допомогою префіксів, які, крім значення сукупності, додають нерідко похідним словам різних семантичних відтінків. Це – однопрефіксні та багатопрефіксні дієслова, презентовані у таких моделях: 1) однопрефіксні; 2) багатопрефіксні (Domgacheva).

Отже, до моделей, що репрезентують повторювану сукупну дію, належать такі угруповання: 1) *пере-* + V_1 ; 2) *по-* + V_1 ; 3) *на-* + V_1 ; 4) *за-* + V_1 ; 5) *від-* + V_1 ; 6) *ви-* + V_1 ; 7) *попо-* + V_1 . Розглянемо детальніше реалізацію запропонованих моделей у мовленні в українській прозі (де V_1 – це первинне (неповторюване) дієслово, а *по-*, *за-* та ін. – префікси із сукупним повторюваним значенням).

1. *Пере-* + V_1 .

Префікс *пере-* належить до продуктивних словотворчих засобів сукупності (повторюваності), утворюючи назви дій, процесів, що марковані різною семантикою. Для аналізу взято ті дієслова, які характеризуються повторюваністю «заново», «по-іншому». Префікс *пере-* є центром, основним виразником мікрополя кількісного вияву дії дієслівного поля кількості (Bezrouasko, Horodens'ka 184–185), і тому, зрозуміло, значення *пере-* супроводжується результатом, кінцевим виявом дії, яка має водночас сукупне значення, пор.: *перемити*, *переводити(ся)*, *перескладати*, *переставити*, *перестелити(ся)* і под. (не один раз, а декілька, один + один). Наприклад: *І я всоте переповідала, як він вів мене в танці, що говорив і як тримав за талію...* (Rozdobud'ko «Одноho газу...»); *По-друге, не мала часу на балачки: до вечора треба було перемити всі слоїки. Казани, каструлі, бо в суботу зранку мав прийти колій з автоклавом тушонку зробити* (Tarasyuk).

У реченні – *Вперше розхотілося сидіти під сухою вербою і пересвистуватися з вітром* (Drozd) – маємо повторюваність у тому, що за наявності двох суб'єктів (діячів) відповідну дію треба повторювати двічі (якщо

більше актантів, то більше разів), на що вказує наявність префікса **пере-** та допоміжного компонента – постфікса **-ся**. У реченні – *Пам'ятає, що банани продавали тільки ветеранам війни та їхнім родичам у спеціальних ветеранських магазинах, під якими можна було ці банани перекупити за прийнятною ціною* (Denysenko «Kaleydoskop chasu»). Цікавим є спостереження за такими лексемами, які посилюють значення повторюваності. Це бачимо як при створенні висловлювання, так і при сприйнятті інформації. Порівняйте: *Коли перевернуто весь гардероб – і нічого одягти!* (Rozdobud'ko «Na pats'orku») і *Дівчина увійшла («Колір обличчя – ну просто – персик! І, зауважте, без грама косметики!»), сказала «нашому вбогенькому»: «Привіт, потворко!» Плющик розквіт, мов троянда. Зронив ручку. Вдарився лобом об стіл, перевернув вазон («Ох, панове, це треба було бачити!»). Підвівся. І тоді незнайомка... цьомкнула його прямо в потилицю («Жах який! Уявляєте? Ну тут я вже не витримала...»)* (Rozdobud'ko «Na pats'orku»). За відсутності такого актуалізатора, як «весь» (як у першому реченні), у другому реченні вже не маємо повторення, детерміноване дієсловом «перевернути».

2. По- + V₁.

У реченні *Бо навіщо? Щоб начальство скривилося... щоб «передові» відвідувачі писали у книжці відгуків свої обурливі оцінки. Мовляв, той митець їде на БАМ, щоб оспівати геройський труд, той співає пеан дружбі радянських республік, той славить партію, той поповнює лєнініану. А якийсь, вибачайте, Бережан заліз у корчі. Чи не смішно?* (Fedoriv) поповнення передбачає кількаразове (повторювальне) здійснення дій: принести, покласти та ін.); *Незнайомець з району в паперах попорпався, нагадав голові: – У вас це з демографічними показниками не дуже...* (Dashvar «Moloko z krov'yu») (тут реалізації повторювальної семантики допомагає актуалізатор – множина іменника «папери», потрібно кілька разів здійснити одну і ту саму дію).

Префіксальний елемент **по-** репрезентує також і означену множинність у дієсловах **потроювати, подвоювати, почетвертувати** (з постфіксом **-ся** і без нього), позначаючи в одних випадках збільшення шляхом об'єднання, в інших (останньому) – збільшення шляхом роз'єднання: *подвоювати бали, почетвертувати шматок*.

3. На- + V₁.

Сема «нагромадження великої кількості» супроводжується реалізацією зазначеним префіксом кількісного значення, що кваліфікується як неодноразове виконання тієї самої дії – «кілька разів здійснити ту саму дію» (Bezroyasko, Horodens'ka 180). Це стосується дієслів на позначення руху. Водночас маємо значення «нагромадження великої кількості чого-небудь», наприклад: *Надворі палала осінь, вода в морі ще не схолола, в лісі можна нагребти купи золотисто-червоного листя...* (Pahutyak); *Я був готовий наговорити Василеві Бережану, поважній людині, професору Художнього інституту, художнику й реставратору, цілу купу образливих і, напевне, несправедливих слів, і він це, очевидно, відчув, бо повернувся до мене на кріслі-крутильці й мовчки очікувально ждав* (Fedoriv); *А тоді кабана заколюють, ковбасок нароблять, сальця насолять, шинок напечуть* (Мак); *Одарка пригубляє та пригубляє наливку і до кінця так напригублювалася, що й за оглядини забула* (Samchuk). Звичайно, префікси марковані не одним значенням, зокрема повторювальним, але у нашій праці ми акцентуємо на цьому найбільше уваги.

4. За- + V₁.

Префікс **за-** бере участь в утворенні лексем на позначення великої кількості дій та їх одночасних повторів: *зарясніти(ся), захаращувати(ся), загромаджувати(ся)*. При цьому спостерігається і велика кількість об'єктів, які «рясніють», «громадяться», пор.: *захаращувати* – «ставлячи, кладучи що-небудь у великій кількості, запруджувати, загороджувати собою який-небудь прохід, місце, простір» (SUM 3: 376): *Хочеш знати, тату, правду, — почав він невпевнено, сумніваючись у чомусь, — то повинен тобі... повинен признатися: моя голова розколюється од цих же питань, якими ти щойно мене закидав, мов розпеченим камінням, — посміхнувся він* (Fedoriv); *Д'Артаньян, не маючи великого досвіду, зате пам'ятаючи теорію, вдвічі швидше замахав шпагою* (Zayets'); *Коли поцілунки і побажання закінчилися, і всі повернулись до столу, за яким знову залунали голоси сестер Куманських, Ася, вже стоячи біля дверей майстерні, нарешилі наважилась витягти з теки картину і, соромлячись, тицьнула в руки колишньому вчителю* (Rozdobud'ko «Na pats'orku»). У наведених реченнях виокремлюємо лексеми *закидав, замахав, залунали*, що марковані повторюваною семантикою. Однак ця семантика заактуалізувалася завдяки допоміжним засобам – *цих, питань* (множина), *вдвічі швидше* (а отже, потрібно більше разів це робити), *знову*, наявних у тексті.

5. Від- + V₁.

Кількісно невелику групу становлять дієслова з сукупним значенням з префіксом **від-**, оскільки він «реалізує кількісно-результативну сему в лексично обмеженому контексті дієслів» (Bezroyasko, Horodens'ka 185). Своєрідним виступає значення префікса **від-**, що творить дієслова на позначення «повторного здійснення дії з метою відновлення раніше створеного, але зруйнованого об'єкта» (Там само). Реалізуючись у мовленні, такі конструкції продовжують передавати сукупну, повторювальну семантику, що бачимо у прозі: *Можна відбудувати цей храм, але те, що непоправно привалено цими руїнами, привалено уламками всього життя* (Bahryanuu «Lyudyna bizhut' nad prirvoyu»); *Чи, може, таки має рацію професор Бережан, який учора й позавчора малював фальшиві полотна, а перед-торік відреставрував разом із бригадою своїх хлопців Соколівський іконостас XVII століття, а нині створить картину...* (Fedoriv). *Відбудувати чи відреставрувати* ще раз і ще раз – повторюваність дії. Саме так сприймаємо це висловлювання як адресати. *Потім разом з друзями в Києві він намагатиметься відтворити в пам'яті кожен етап своїх поневірян по установах і*

переговорних пунктах Комбінатного (Kononenko). Говоримо про ще одну дію щодо згадування події (повторюваність): відтворити події – тобто ще раз чи більше повторити згадування про подію.

6. Ви- + V₁.

Префікс **ви-** – один з малопродуктивних словотворчих (а також повторюваних) засобів сукупності. За його допомогою створюються дієслова, що означають «оформлення, організування когось-небудь, чого-небудь у ряди, строї, тобто об'єднання когось, чогось один біля одного, разом»: *виладнати* – 1. «Вишикувати, поставити в ряд або рядами» (SUM 3: 419) – *Ранок з'явився несподівано, нас знову виладнали вже по чотири, подали команду* (Zbanats'kuu).

О.К.Безпояско, К.Г.Городенська відносять префікс **ви-** (разом з афіксами **по-** і **пере-**) до функційно-семантичного мікрополя дієслівного поля кількості, що базується на семі “множина, чисельність об'єктів, на які поширюється дія, або множина, чисельність суб'єктів, що чинять дію” (Bezpyas'ko, Horodens'ka 180), пор.: *виламати* (все доценту), *вибити*, *винищити* і под. На відміну від двох інших префіксів **ви-** – виразніше представляє значення повного вияву дії на об'єктах. Зрозуміло, що повторюваність не первинна функція цього префікса, однак дія кожного суб'єкта сукупно з іншими, реалізуючи семантику дієслова у мовленні, повторюється завдяки збільшенню кількості актантів дії (чи суб'єктів, чи об'єктів). Наприклад: *Я поїхав. У мамі косив траву на невеличкій ділянці за городом, потім рвав вишні, вибирав огірки і допомагав закручувати банки – спочатку з вишнями, потім з огірками, частина яких перепадала на зиму й мені* (Lys); *Я беру куртку, засовую в кишеню зубну щітку, дивлюся на бритву і вагаюся, потім згадую про поліцію і вирішую її не брати, відчиняю холодильник й вигрібаю звідти всі консерви, які там є, знаходжу консервованих крабів, ще якісь дари моря, розпихаю все це по кишенях, і ми їдемо на вокзал* (Zhadan); *Вона (чайка) летіла легко, енергійно вимахувала крилами і швидко наздогнала табун* (Zbanats'kuu) – спостерігаємо повторюваність дій: *вибирав* (зривав), *вигрібаю* (забираю всі по одному), *вимахувала* (декілька разів махала крильми).

7. Попо- + V₁.

Насамперед необхідно розрізнити значення префікса **по-**, що приєднується до префіксних дієслів, і значення подвійного (редуплікованого) префікса **попо-**, який, «приєднуючись до безпрефіксного дієслова, надає йому значення багатократно повторюваної дії» (Suchasna ukrayins'ka literaturna mova 295). Префікс **по-** належить до спільнослов'янських явищ на відміну від редуплікованого **попо-**, що є суто «специфічним явищем словотвірної будови української мови» (Slovotvir 270), пор.: **по** + *посидіти*, **по** + *побити*, **по** + *поїсти*, **по** + *чекати*; **попо** + *ходити*, **попо** + *вештатися*, **попо** + *возити*, **попо** + *гребти*. Наприклад: *Підкинули чобітки, щоб було попоходити в чому...* (Pashkovs'kuu); *Дурне діло — патріотів шукати. Я вже пробував. У мене інший принцип: я українець. Тобто — воля плюс секс і гарно попоїсти. Нормальна життєва політика* (Dashvar «Ray. Tsentr»). До значення повторюваності додається значення «трохи», «небагато часу», що увиразнює лексему з таким афіксом. Лексеми з подвійним префіксом передають результат ітеративної дії і характеризуються єдиною семантикою. Варто зазначити, що у таких дієсловах (з **попо-**) «потенційно виявляється додаткове часове значення – «старанно робити щось до певної пори», тобто повторювати певну (і) дію (і), пор.: *попоганяти ... поки не набридне; попоїздити, перш ніж заберуть права; попоговорити ... поки не прийшла мати*, наприклад: *Ми ще маємо трохи часу, і можна б трохи попоїздити містом* (Zahrebel'nyu).

Ще один блок моделей, на який звертаємо увагу, містить вже похідне дієслово (з одним чи більше префіксами), до якого додається ще один афікс з метою надання слову повторюваної семантики. В усному мовленні такі моделі дуже яскраво зреалізовані, оскільки учасники спілкування бажають урізноманітнити своє мовлення не тільки однією інтенцією, а декількома, тобто спостерігаємо нашарування варіантів розвитку комунікації. Яким буде наступний етап – залежатиме не тільки від адресанта (породжувача мовлення), а більшою мірою від адресата (того, хто сприймає і розуміє «надіслане» повідомлення). У художньому мовленні такі моделі зустрічаються спорадично, оскільки інколи обмежені в часі та просторі літературного твору.

Отже, такі моделі, як: **по-** + **ви-** + V₁ (*повитягати*); **пере-** + **з-** + V₁ (*перезв'язувати*); **пере-** + **об-** + V₁ (*переобладнати*); **пере-** + **в-** + V₁ (*перевкласти*); **пере-** + **на-** + V₁ (*перенабрати*); **по-** + **на-** + **ви-** + V₁ (*понавибирати*); **на-** + **з-** + V₁ (*назбирати*) реалізуються у наступних ілюстраціях: *Мож би в такому разі повисипати своїх людей і по околичних селах, щоби там оголосили: до такого та такого часу не йдуть ніхто до Борислава, поки наша війна не скінчиться* (Franko). У цьому прикладі лексема «повисипати» вжита адресантом із повторювальною семантикою: цю дію можна зробити не за один раз, а повторюючи стільки, скільки сіл потрібно буде об'їхати (актуалізатори повторювальної семантики – допоміжні – множина іменника «селах» та прикметника «околичних»); *Власне, вчинила чесно, фактично врятувала сусіда, що не завадило їй походити хатою та винести решту грошей, радіоприймач, повитягати консерви з холодильника та м'ясо з морозилки* (Denysenko «Koly anhel's'ki kryla smerdyat' pereharom»). Поєднання (семантично) слів «повитягати», «походити», «винести» свідчить про те, що все це можна зробити не один раз, а періодично, тобто повторювано. Зрозуміло, що всі аналізовані нами лексеми мають не одне тільки повторюване значення, вони можуть (завдяки префіксам) позначати «все, доценту, велику кількість чого-небудь». Однак саме повторювана семантика уможливує створення адресантом більш масштабного зображення, певного роду фантазії щодо висловленого адресантом (тобто вживанням адресантом вербативів повторюваної дії): *Ярош спробував його перенабрати, але він опинився поза зоною* (Vunnychuk) (колись набирав номер, потім ще раз довелось); *Ернест Гемінгвей. От уже ті американці. Понавигадують бозна-яких імен* (Denysenko «Zabavky z ploti ta krovi»); *Знаючи цю особливість Рюкзакова, щоб не псувати собі цим знанням догоочікувану відпустку, я відкладала*

гроші із зарплати, і до травня, відпускного місяця, у мене назбиралася сума, що дозволяла самій оплатити мою відпустку (Denysenko «Kaleydoskop chasu»).

Варто зазначити, що часто зустрічаються із повторюваним значенням дієслівні форми: на -но / -то, дієприкметники та дієприслівники або ж іменники: *Дерлися крізь густі хащі, усе кидали оком на дніпровські береги. Під ними, при правому березі, сяяли, горіли, співали і гомоніли пароплавчики, переобладнані на ресторани і клуби. За Дніпром, на березі лівому і далі, скільки око сягне, – суцільні вогні* (Dashvar «Ray. Tsentr»).

Однак слід зауважити, що такі поєднання утворюються спорадично. Для цього необхідною умовою є семантична здатність дієслова до повторюваності, відновлення дії, пор.: *набрати – перенабрати. Пришій – перепришій*, ці дієслова використовують, зазвичай, допоміжні лексеми «ще раз, знову», «міцніше», «точніше», пор.: *Перенабери мій номер телефону, я тебе погано чую; Пришій ще раз гудзик, бо загубиш*.

Необхідно виокремити для аналізу також дієслова із сукупною семантикою, що кваліфікуються як кількісні і належать до способів дієслівної дії (СДД) (Suchasna ukrayins'ka literaturna mova 414) або «акціональних аспектів дії» (ААД) (Zahnitko 217–218). Така кваліфікація уможливить розуміння наявності у досліджуваних лексемах повторювальної семантики. Своєрідним і ґрунтовним видається пояснення Н.В.Мелькумянц поняття «багатосуб'єктності та багатооб'єктності» щодо префікса *по-*. Багатосуб'єктні дієслова поділяються на два типи: 1) сумарно-дистрибутивний; 2) дистрибутивно-взаємний (Mel'kumyants 32, 34). Афікс *по-* є формантом багатосуб'єктного сумарно-дистрибутивного типу, що свідчить про «досягнення результату у сфері дії суб'єкта і який має значення поступового охоплення дією декількох суб'єктів» (Там само). До таких лексем належать: *попіднімати(ся), попадати* і под., оскільки не можна сказати таке про одну людину, у цій дії беруть участь декілька осіб, їхні дії сумуються, тобто детермінуються як повторювані, наприклад: *Усі разом вони ввійшли до якоїсь хати, зірвавши двері з засува, і відразу ж **попадали** на солому, настелену понід стінами* (Bahryanu «Tuhrolovu»). Відповідно повторюваність буде зреалізована тут дією не одного суб'єкта (*впав*), а декількох осіб (*попадали*). Отже, зрозуміло, що повторюваність може виявлятися як на рівні дії (багаторазовості її здійснення), так і на рівні процесу, здійснюваного не одним актантом, а декількома, від чого саме буде залежати відтворюваність самих процесів. Чим більше буде реалізаторів певної дії / певних дій, тим більший ступінь повторюваності. Оскільки ми сприймаємо і розуміємо висловлене через уявлення, через моделювання певної картинки, нам (адресатам) важливим є розшифрування ролі наявних префіксів, які надають слову тієї чи тієї семантики (у цьому разі повторюваної). Однак не всі вербативи із сукупним значенням належать до кількісних СДД. Сукупними є такі СДД: 1) розподільний (дистрибутивний – указує на дію, виконвану багатьма суб'єктами або спрямовану на кілька об'єктів): *повисипати, повитягати, повиколоювати, повискакувати, повиповзати, повибігати, помолотити, позачиняти* – одно- і двопрефіксні дієслова, наприклад: *Не знали вони, чим зовні різниться партієць, і признався мені Адаменко, що вони хотіли собі на лобах зорі **повиколоювати**, щоб не жарти були, а справжня боротьба за свободу, і щоб кожне могло їх здалеку впізнати* (Yanov's'kuu); 2) багатократно-дистрибутивний (виражає багатократну дію багатьох суб'єктів): *поперецілюватися, перемовлятися, пересвистуватися, перегукуватися* – здебільшого однопрефіксні дієслова: *Дівчата довго **перегукувалися** між собою, аж поки не відійшли геть далеко*. Взаємозв'язок між виявом категорії виду і належністю дієслова до того чи іншого способу дієслівної дії простежується на таких конкретних фактах: дієслова розподільного (дистрибутивного) СДД не утворюють корелятивної пари недоконаного виду: *повиколоювати* – доконаний вид, *повиповзати* – доконаний вид (*по-* – префікс, який, окрім надання дієслову значення великої кількості, переводить вербатив у форму доконаного виду; до цієї групи належать всі дієслова з першим або єдиним префіксом *по-*). Дієслова із сукупним багатосуб'єктним значенням містять у своєму складі постфікс *-ся*, що є показником зворотності. Він виконує сукупнотворчу функцію, і лексеми, у складі яких він перебуває, належать до вербативів активного стану (на відміну від пасивних дієслів із постфіксом *-ся*). Таким словам притаманна вторинна сукупна семантика: *зустрічатися, миритися, обніматися, цілуватися, листуватися* та ін., наприклад: *Ще рік минув, Ярополк прийшов і став **миритися з Всеволодом*** (Zahrebel'nyu «Yevpraksiya»); *Вони виростають, і я починаю **листуватися** з їхніми дітьми* (Rozdobud'ko «Amulet Paskalya»); *Я **обмінявся** кількома словами із жінкою, котра жила в сусідній кімнаті поруч з Інгою* (Lys).

Повторювана семантика зберігається також і у багатооб'єктних дієсловах, як уже зазначалося раніше, завдяки відповідним префіксам, найпродуктивнішим з-поміж яких є афікс *пере-*: – *Сьогодні ж! – зраділа Ліда. **Перерахувала** гроші – ні, не менше! І студенти сяють як мідяки. Може, шведську сімейку зорганізували?* (Dashvar «Ray. Tsentr»).

Погоджуючись із думкою Ф.С.Бацевича, констатуємо, що, «інтерпретуючи повідомлення, дискурс, мовець звертається до мовних знань, отримує модельний світ, включений у його внутрішній світ, з одного боку, і реконструйований внутрішній світ адресанта мовлення – з іншого. Модельний світ людина зіставляє із власним внутрішнім світом і власним запасом знань, коригує ці «світи». Результат цього співвіднесення орієнтує її у мовленнєвих і в позамовленнєвих діях. Взаємодія модулів визначає тональності розуміння (інтерпретації), які, у свою чергу, регулюють і впливають на подальше розуміння (інтерпретацію) (Bacevich 105, 106). Ілюстрацією можуть слугувати такі діалоги:

(1) – *Привіт, Іване! Нарешті зустрілися! Як ся маєш? Як справи? Ви вже перебралися до нової квартири?*

– Все добре! Так, уже, лише вчора! Стільки клопоту з тим переїздом! Спочатку речі складав, потім з батьками викидали все непотрібне, потім викликали вантажівку, щоб поперевозити все. А потім у новій хаті розпаковували та розставляли речі по місцях наново.

– О, це нелегко. Ти не виходив на вулицю майже тиждень!

У цьому тексті маємо такі лексеми, як: *речі* (множина), *все*, *по місцях* (множина), *наново*, що якраз і актуалізують, виділяють, не одну здійснену дію, а повторюваний процес (*складати, викидати, поперевозити, розпаковувати, розставляти*). Сполучення *майже тиждень* у цьому разі посилює відчуття багаторазовості, тривалості у часі та сукупності здійснюваних дій.

(2) – Тобі ж бійці з автоматами знадобляться, – Макар йому. – *Перестріляєте вдовох усіх, хто буде проти вашої держави. Одним патроном* (Dashvar «Ray. Tsentr»).

Висновки. Отже, можемо констатувати, що здатність сприймати та розуміти, а згодом і тлумачити лексеми із повторюваною семантикою формується у адресата задовго до структурування самого тексту адресанта, при цьому враховуються його проінформованість; і, зазвичай, це – психологічний пропедевтичний процес, що охоплює насамперед формування інтенції, яка проходить різні етапи трансформації, породжуючи як початковий текст, так і вторинну інформацію у вигляді майбутньої відповіді. Тому є дуже важливим і відповідальним добір слів із певною семантикою, оскільки саме вони будують текст і формулюють загальну інтенцію мовлення. Повторювана семантика реалізується не тільки завдяки дієсловам, які позначають повторювальну дію, на кшталт *перецілувати, переписати*, а й лексемам, що позначають дію чи дії декількох суб'єктів.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні дев'ятивного сприйняття вже створеного висловлювання та обґрунтуванні ступеня розходження між внутрішнім і модельним світами, встановленням зв'язків усередині цих світів.

References

- Bacevich, Floriy. *Osnovy komunikativnoi lingvistyky (Basics of Communicative Linguistics)*. Kyiv, 2009. Print.
- Bezroyasko, Olena and Horodens'ka, Kateryna. *Morfemika ukrayins'koyi movy (Morphemics of the Ukrainian language)*. Kyiv, 1987. Print.
- Domracheva, Iryna. *Funktional'no-semantichna katehoriya sukupnosti u suchsniy ukrayins'kiy movi (Functional-semantic Category of the Totality in the Modern Ukrainian Language)*. Diss. Zaporizhzhya, 1999. Print.
- Khomiak, A. P. *Movlennia diialnist yak zasib verbalnoho spilkuвання (Speech Activity as a Means of Verbal Communication)*. *Naukoviy visnyk VNU im. Lesi Ukrainky, Seriya: Pedagogichni nauky (Scientific Herald of the Volyn National University Named after Lesia Ukrainka, Series: Pedagogical Sciences)* 23 (2010): 34–40. Print.
- Kyrychuk, L. M. *Manipuliatyvnyi potentsial implitsynoi otsinky v reklami (Manipulative Potential of Implicit Estimation in Advertising)*. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Ser.: Filolohichna (Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Philology Series)* 26 (2012): 126–127. Web. 12 Sep. 2018.
- Manakin, Volodymyr. *Mova i mizkul'turna komunikatsiya (Language and Intercultural Communication)*. Kyiv, 2012. Print.
- Mel'kumjanc, N.V. *Sposoby vyrazhenija kolichestvennyh znachenij v sisteme russkogo glagola (Ways of Expressing Quantitative Values in the Russian Verb System)*. Diss. Taganrog, 1994. Print.
- Oleniuk, O. V. *Verbalizatsiia freimu adresata v amerykanskomu zhurnalnomu reklamnomu dyskursi pochatku XXI st. (Verbalization of the Recipient's Frame in the American Magazine Advertising Discourse of the Early Twenty-first Century)*. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva (Current Problems of Philology and Translation)* 10 (2016): 229–234. Web. 20 Sep. 2018.
- Selivanova, O. O. *Movlennieviy vplyv v komunikativnii vzaiemodii (Speech influence in communicative interaction)*. *Psyholingvistyka (Psycholinguistics)* 10 (2012): 223–229. Print.
- Slovotvir suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy (Word-formation of Modern Ukrainian Literary Language)*. Kyiv, 1979. Print.
- Sternin, I.A. *Osnovy rechevogo vozdeystviya (Fundamentals of Speech Influence)*. Voronezh, 2012. Print.
- Suchasna ukrayins'ka literaturna mova (Modern Ukrainian Literary Language) / Za red. A.P. Hryshchenka*. Kyiv, 1997. Print.
- Yashenkova, Ol'ha. *Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi (Basic Theory of Verbal Communication)*. Kyiv, 2010. Print.
- Zahnitko, Anatoliiy. *Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy: Morfolohiya (Theoretical Grammar of the Ukrainian Language: Morphology)*. Donetsk: DonDU, 1996. Print.

List of Sources

- Bahryanyy, Ivan. *Lyudyna bizhyt' nad prirvoyu (Man Runs Over the Abyss)*. Web. 20 Oct. 2017.
- Bahryanyy, Ivan. *Tyholovy (Tiger Hunters)*. Web. 10 Sep. 2018.
- Vynnychuk, Yuriy. *Tanho smerti (Tango Death)*. Web. 5 Mar. 2018.
- Dashvar, Lyuko. *Moloko z krov'yu (Milk with Blood)*. Web. 12 Aug. 2018.
- Dashvar, Lyuko. *Ray. Tsentr (Paradise. Centre)*. Kyiv: Planeta, 2010. Print.
- Denysenko, Larysa. *Zabavky z ploti ta krovi (Games of Flesh and Blood)*. Web. 22 Sep. 2018.

- Denysenko, Larysa. *Kaleydoskop chasu (Kaleidoscope of Time)*. Web. 20 Sep. 2018.
- Denysenko, Larysa. *Koly anhel's'ki kryla smerdyat' (When the Angel Wings Stink with a Boil)*. Web. 3 Oct. 2018.
- Drozd, Volodymyr. *Sontse (Sun)*. Web. 10 Aug. 2018.
- Zhadan, Serhiy. *Bih Mak ta inshi istoriyi (Big Mac and Other Stories)*. Web. 13 Jul. 2018.
- Zahrebel'nyy, Pavlo. *Bezslidnyy Lukas (Traceless Lucas)*. Web. 16 Jul. 2018.
- Zahrebel'nyy, Pavlo. *Yevpraksiya (Eupraxia)*. Web. 6 Sep. 2018.
- Zayets', Volodymyr. *Babusya (Grandmother)*. Web. 13 Aug. 2018.
- Zbanats'kyu, Yuriy. *Mors'ka chayka (Sea Gull)*. Web. 17 Sep. 2018.
- Kononenko, Yevheniya. *Imitatsiya (Imitation)*. Web. 26 Jun. 2018.
- Lys, Volodymyr. *Hrafynya (Countess)*. Web. 17 Jul. 2018.
- Mak, Ol'ha. *Kaminnya pid kosoyu (Stone under the Scythe)*. Kyiv, 1994. Print.
- Pahutyak, Halyna. *Zacharovani muzykanty (Enchanted Musicians)*. Web. 6 Sep. 2018.
- Pashkovs'kyu, Yevhen. *Shchodennyi zhezl (Daily Rod)*. Kyiv, 1999. Print.
- Rozdobud'ko, Iren. *Amulet Paskalya (Pascal's amulet)*. Harkiv, 2007. Print.
- Rozdobud'ko, Iren. *Hra v pats'orky (Game with Beads)*. Kyiv, 2009. Print.
- Rozdobud'ko, Iren. *Odnoho razu... (Once...)*. Kyiv, 2014. Print.
- Samchuk, Ulas. *Mariya (Mary)*. Kyiv, 1997. Print.
- Tarasyuk, Halyna. *Myloserdnyy (Merciful)*: Novella. Dzvyn (Bell) 2 (2003).
- Fedoriv, Roman. *Yerusalym na horakh (Jerusalem on the Mountains)*. Kyiv, 2008. Print.
- Franko, Ivan. *Vybrani tvory u tr'okh tomakh (Selected Works in Three Volumes)*. Drohobych: Kolo, 2005. Print.
- Yanovs'kyu, Yuriy. *Vershnyky (Riders)*. Kharkiv, 2006. Print.

Надійшла до редакції 11 листопада 2018 року.

CREATION AND PERCEPTION OF VERBAL LEXEMES WITH REPETITIVE SEMANTICS

Iryna Domracheva

Department of Ukrainian Language,

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

Background: The problem of a holistic, understandable creation of a speech act, an adequate and full-fledged perception and understanding of information remains among the most complex tasks of communicative linguistics, that called to outline communicative expanse that will be able to provide implementation of programmed speech intention.

Purpose: The aim is to investigate the peculiarities of the creation and perception of speech using aggregate prefixes marked with repetitive semantics; to characterize the verbiative models of the mentioned semantics on the productivity of their use in speech.

Results: To the analyzed units, we involve verbatives with aggregate (repetitive) values. Repeatability can be realized both for subjects, and for objects of direct process of deployment of action.

Models representing an undisclosed recurring cumulative effect include the following one-prefix and polyprefix groups: 1) пере- + V₁: перемити; 2) по- + V₁: попорпатися; 3) на- + V₁: нагребти; 4) за- + V₁: зарясніти; 5) від- + V₁: відбудувати; 6) ви- + V₁: вибирати; 7) попо- + V₁: попоходити; 8) по- + ви- + V₁: повитягати; 9) пере- + з- + V₁: перезв'язувати; 10) пере- + об- + V₁: переобладнати; 11) пере- + в- + V₁: перевкласти; 12) пере- + на- + V₁: перенабрати; 13) по- + на- + ви- + V₁: понавибирати; 14) на- + з- + V₁: назбирати (where V₁ is the primary (non-repeatable) verb, and по-, за- and others – prefixes with an aggregate repetitive value).

Discussion: The ability to perceive and understand and then interpret lexemes with repetitive semantics is formed at the addressee long before the structure of the text of the addressee, while taking into account his awareness; and, as a rule, it is a psychological propaedeutic process that encompasses, first of all, the formation of the intention that passes through different stages of transformation, generating both the original text and secondary information in the form of a future answer. The prospect of further exploration is seen in the study of the deviational perception of the already created statement and the substantiation of the degree of divergence between the internal and model worlds, the establishment of connections within these worlds.

Keywords: generation, speech generation, speech perception, repetitive semantics, aggregate prefixes.

Vitae

Iryna Domracheva is Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Language at Vasyl' Stus Donetsk National University. Her areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, cultural linguistics, speech activity.

Correspondence: 0444058@ukr.net